

Bakó Endre

Fantázia, természetközelség, humor.

Vonások Bakó Ágnes, bihari mese- és ifjúsági író portréjához

A nyelvtudomány és a közvélemény azt tartja, hogy a közmondások, szólások évszázados bölcsességet, tehát igazságot tartalmaznak. Ez azonban nem zárja ki, hogy kivételek is akadnak. Fiatal koromban gyakran lehetett hallani: Andersen meghalt, nincs mese. Csakhogy ez nem igaz! A mese már az ókorban virágzó műfaj volt, s nemcsak Európában, hanem szerte a Földön. A mese örök és halhatatlan mindaddig, amig gyermekek lesznek a világon. Bakó Ágnes egyik meséjéből például kiderül, hogy Munku Punku alakját még dédike találta ki, s most Nyulacsának (a kislány meseneve) mesél. (Nyulacska)

A mi irodalmunk is adott néhány nagy meseíró, felsorolás helyett talán elég, ha Benedek Elek, Móra Ferencet említjük, akik csak nyelvünk elszigeteltsége miatt nem tudtak világhírnévre szert tenni. Joggal mondja az író: „Ha valaki alaposan feltérképezné a mi szűkebb területünkön az utolsó huszonöt évben született műveket, nem egyet találna, amely rangban Saint-Exupery vagy Kästner munkáihoz mérhető.”¹ Az utóbbi évtizedekben Török Sándor, Bálint Ágnes, Kormos István, Csukás István, Lázár Ervin és többen mások – köztük Bakó Ágnes – alkotott önálló mesevilágot. Igaz, neki nincs olyan elhíresült alakja, mint Mazsola, Mirr-Murr vagy Süsü, a sárkány, de számos figurája él. Több meseantológiában együtt szerepelt a legnevesebb írókkal, Illyés Gyulával, Szabó Lőrincsel, Kányády Sándorral, Mándy Ivánnal stb. Könyvei iránt ma sem szűnik az érdeklődés, amint azt a nagy antikváriumok forgalma bizonyítja. Vidor Miklós állapította meg: „Aki ismeri Bakó Ágnes gyermektörténeteit, meseregényeit, a Misóka, a Nyulacska, a Csak a fele igaz, az Andi és a világ íróját úgy tartja számon, mint a nagyon kevesek egyikét, aki első megszólalásától valódi irodalmat teremtett

¹ M-y 1985. 7.

választott közönsége, a gyerekek számára, de a felnőtt olvasó is élvezettel feledkezik könyveibe. Fölidéz valamit, ami saját emlékként dereng vissza bennünk, és kimondja a titkos vágyakat, megálmodott kalandokat azok helyett, akiknek még nincs pontos szavuk rá. Különbben is inkább kérdezni szeretnek, hogy eligazodjanak a jelenségek zűrzavarában, megértsék azt a rejtélyes szövevényt, amelynek közönségesen élet a neve. Belé csöppentek, fokról fokra bomlik ki előttük, a helyüket keresik benne.”²

Bakó Ágnes (Keömley Aurélné) író, műfordító a Bihar megyei Derecskén született 1926. március 7-én. Édesapja Bakó András csendőrtiszt, édesanyja Ertsey Mária, a téglási és nagyercsei Ertsey-család leszármazottja. Tizenegyen voltak testvérek. A debreceni római katolikus Svetits Intézetben érettségizett 1943-ban. 1943–44-ben az Iparművészeti Főiskolán tanult, de a háború miatt abba kellett hagynia tanulmányait. 1949-től az Út- és Vasúttervező Vállalat (UVATERV) ügyviteli előadója volt. 1957-től a Kisdobos c. lapnál dolgozott. Ő maga is megerősíti egy interjúban, hogy tíz évig irodában dolgozott, de mit csinált 1945 és 1949 között? Erre most nem tudunk választ adni, de az alábbi újsághír alapján valószínűleg Debrecenben tartózkodott: „A Volt Hadifoglyok Bajtársi Szövetsége a Magyar-Szovjet Művelődési Társasággal közösen a városi zeneiskola hangversenytermében nívós irodalmi estet rendezett. (...) Dosztojevszkij Bűn és bűnhődés című regényéből írt színdarab részletét adták elő sikeresen Kádár István, Bakó Ágnes, László István, Fülöp Sándor és Thuróczy György. (...) A műsor egyik kiemelkedő száma volt József Attila Külvárosi éj című verse, amelyet Bakó Ágnes szavalt hibátlanul. Ezután Móricz Zsigmond Ludas Matyi című színdarabjából adtak elő részleteket Nyiga Éva, Bakó Ágnes, Nagy Ferencné, Ádám Rózsi, Molnár Ilona, Bódi Sándor, Kádár Ilona, Fülöp Sándor...”³

1959-től szabadfoglalkozású gyermek- és ifjúsági író lett. Rádió- és tévéjátékot is írt; történetei, meséi a több mint húsz önálló könyvön kívül különböző antológiákban, verses képeskönyvekben láttak napvilágot, de lemezen is felcsendültek.

² Vidor 1986. 10.

³ Néplap 1948. 2.

Megjelent néhány műfordítása is német nyelvből.⁴ Tagja volt a Magyar Írók Szövetségének és a Magyar Köztársaság Művészeti Alapjának. Súlyos betegség következtében, 64 éves korában halt meg Budapesten, a Farkasréti temetőben nyugszik. Sírját a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság védetté nyilvánította.⁵

⁴ Kozák 2020.

⁵ Gyász hír 1990. 6.

Első önálló könyve, a Rebi baba 30 ezer példányban jött ki a nyomdából. A kiadó a regény műfajmegjelölést használja, de inkább illik rá a mesenovella, hiszen mindössze 38 oldal. Az Eszter nevű kislány a nagyapó által Galgamácsáról hozott Rebi babát elalvás előtt beszélni hallja. Már nem tudja mit beszélt, de nagyapónak tudnia kell. S valóban, az öreg öt fejezetben életre kelti Eszter játékpalcának lakóit, Rebi baba főszereplésével, a kényes hajás babával, a kedves, dörmögő Macival, az örökké pipázó Sünivel és az Elefánttal. A régi játékok kíváncsian és aggódva várják, mi lesz a sorsuk. De rövidesen megnyugodhatnak: Eszter minden játékát egyformán szereti, nem hagyja cserben őket az új karácsonyi játékok kedvéért. „Mert minden játék hasznavehetetlen gyerek nélkül. És amíg csak egy parányi fűrészpor, kóc vagy egyéb miegymás van benne, hasznára kíván lenni a gyermek-társadalomnak.” - mondja egy másik mesében a Tábornok (Misóka). A mesei tanulság nem hiányzik egyetlen más Bakó-darabból sem, egy-két kivételtől eltekintve a cselekményben elrejtve és nem didaktikus szájbarágással megjelenítve.

A Rebi baba sok mindent előrevetít Bakó Ágnes későbbi meseíró eszköztárából és módszeréből. Általában valami reális helyzetből indul ki, aztán jön a mesedimenzió, ami sokszor az álom, ritkábban a varázslat. (Csak a fele igaz) A Misókát egy felnőtt kezdi mesélni Dorkának „Nagyon tetszett, amit meséltél! Ne áruld el, hogy nem úgy történt! Hiszen úgy is történhetett volna.” „Tücsinek mesélni nem egyszerű feladat. (...) összeráncolt homlokkal szigorúan figyeli, mikor mondhatja végre: az nem úgy volt!” (Ha kalap - az más!; In: Tücsi nem hagyja magát) A kirándulás után vágyakozó Gabi elé könyvecske esik a polcra, s egy kislány ránevet a címlapról. „Szia! – mondta. – Andi vagyok. Most ne csodálkozz! Valaha én is eleven gyerek voltam, de találkoztam valakivel, aki mesét írt rólam, és most már mindig olyan maradok, mint abban a könyvben.” A mese végén a buszban: „Andi még egyszer ránevetett, aztán visszalépett a könyv címlapjára az összevissza fák közé, az összevissza tarkaságba.” Más helyen: „Van egy meseíró barátom. Sok mindenről beszélgettem vele. Megtudtam, hogy a mesékben mindent meg lehet írni. - Az igazat is? - kérdezi Gabi. - Főképpen azt.” (Gyere velem Mézeshegyre) Az üvegmadár így kezdődik: „Ez a mese a Kéktollú madárról szól,

amely sohasem volt s nem is lesz, csupán egyetlen mesében, ebben. Mert az én mesémben igenis volt egyszer egy Kéktollú madár, aki látni akarta a telet.” (Roskad a kormos hó)

A mesék egy része az író – a stilizált mesemondó – direkt előadásában folyik, személyes vonatkozásokkal átszőve: Mézeshegyen volt a kertje, unokahúgai Debrecenben éltek, Hajdúszoboszlón nagymamánál nyaraltak, az ő kutyája volt Piki: „Az én Pikim ízig-vérig tacskó. Csuda híres ősoktól származik, azonkívül mindenkit szeret, aki őt szereti... (Hát hol az a kutya...; In.: A zsákosember) Mindez beleolvad a mese öntörvényű belső világába, akárcsak a történelmi korszakra konkrétan vagy átételelesen utaló tények. A kislányokat apjuk Nigériába viszi. (Valaki mindig eltűnik) „Én a narancsot jobban szeretem, csakhogy azt ritkán lehet kapni.” (Szélelbélelt karácsony) „A felnőttek többnyire csak a Népstadionban ugranak át ekkora távolságot”. Egy régi módi gázlámpa vaslapját még a múlt században forrasztottak oda. „Azóta tart! Nem úgy, mint manapság!... Mert ezek a mai gázlámpák? Na, tudod. Jobb, ha abbahagyjuk” (Egy régimódi gázlámpa; In.: Nyulacska)

Szembetűnő vonás, hogy legtöbb szereplője nevető, kacagó kislány: Eszter, Évi, Rita, Zsuzsi, Dorka, Andi stb. több darabban is feltűnik, olykor azonos, olykor más alakban. Persze vannak emlékezetes kisfiú „hősei” is, különösen Tücsi, a „kis ötéves rosszcsont” vagy Berci (Csak a fele igaz) Az író jól ismeri a gyerekek életkori sajátosságait, egymás közötti kapcsolatuk érzelmi hullámzásait. A Mesélj rólam c. képeskönyv Zsoldos Vera kitűnő rajzaival az újszülött fejlődésének fontos állomásait rögzíti egyéves koráig. A Féltekenység című elbeszélés egy valóságos kis szerelmi háromszög finom rajza. (In.: A zsákos ember) Az új kistestvér okozhat gondot, ha a nagyobb háttérbe szorul. (Egy testvérrel annyi baj van) A testvérek rendszerint különböző karakterek, az egyik szeret képzelősdit játszani, olyankor Szuszuki, Királylány, tündér, a másik csak „igazit” játszik. Az egyik félénk, – megesik, hogy az idősebb – a másik nem. Tücsi kitalálja a láthatatlan Klementint, hogy ne kelljen főzeléket enni vagy a rosszaságot rá lehessen fogni. Évi ezen elképed. Ők mindig vetélkednek, de amikor Tücsi első alkalommal síel és sodródik a lejtőn, Évi aggódik érte. (Tücsi nem hagyja magát)

A különbözőségek, az átmeneti apróbb feszültségek ellenére a szeretet a testvéri kapocs. Az író olykor megemeli alakjai értelmi szintjét, szókincsük tartalmát. Például Rita 4 éves és már olvas, tudja, hogy a hetedik mindig mesebeli lény, a hét bűvös szám, egyedül otthon hagyják éjszakára játék karddal, (Valaki mindig eltűnik) Andi is feltűnően érett, de hát azért mese a mese, hogy ne ismerjen lehetlent (Andi és a világ).

A népmesei hagyományok jelen vannak motívumhálójában, többek között sok állat népesíti be az ő teremtett fiktív világát is. De ezek némelykor nem a megszokott jelképes tulajdonságokkal bírnak. Az Ajándékot mindenkinek rókája jószívű. „Mindig ugyanazt írják rólam (...) Ezért hát én minden mesében ravasz és falánk vagyok. Pedig csak olyan vagyok, amilyen valójában egy róka lehet. Enni meg ravaszkodni mindenkinek kell, aki ezen a világon él.” Ebben a mesében rokonszenves a pocok is, viszont a nyúl közömbös, önző. (In.: Nyulacska) A levelibéka jóindulatú „időjárásügymintéző”: mindenki kedvére akar tenni. (A levelibéka; In.: Aki nem hiszi, járjon utána) De emberszabású figurái sem mindig a megszokott pozitív vagy negatív jellemek: az ő Boszorkája vidám és jóindulatú, „Én mindig csak rút és vénséges vén legyek? S hozzá még gonosz is! Na, nem! Vége! Én kivontam magam a forgalomból.” (A boszorka; In: Nyulacska) Csicijka manó szigorú, viszont jóságos, aki képes a szeleburdi Katit szorgalomra, hűségre, barátságra hangolni. (Kati és a meselámpa) Nála az erdő nem kerek, hanem ötszögű. „De miért éppen ötszögű?” – kérdezi Gyalogosi. „Azért, mert olyan erdő egyetlen mesében sincsen. (...) Mert mindeddig csak kerek erdő van.” (Ne neved, felhő; (Nyulacska) A bánatos erdő máshol így panaszkodik: „Sehol egy óriás! Sehol egy törpe! Se boszorka nincs, se vándorlegény! Egy árva, eltévedt fiúcska sincsen! Ó, miféle erdő lehetek én?” A medve és a szellő megvigasztalja. (Mit álmodott a medve?)

Különleges aspektus Bakó Ágnes meséiben egyfajta – Berthold Brecht módszerére jellemző – elidegenítő mozzanat, amin azt értem, hogy néha megtöri a mesei dimenziót. „Andi nem mesebeli kislány, sőt nem is szeretne az lenni. Olyan élő és valódi, akárcsak én, és annak is akar látszani.” (Andi és a világ) Vagy: „Könnyű a mesebeli gyerekeknek! Azok csak mennek, mennek, mendegélnek,

aztán vagy akarják vagy nem csoda esik velük.” (Szélelbélt karácsony) Ezek az elidegenítő fordulatok olykor a humor szférájába mennek át: „... a humor mindennél fontosabb az életben” – vallja Bakó Ágnes 13 éves diák „hőse” egy humoros történetben, mintegy igazolva Gábort, aki végül is felsül a kislány előtt „rágóművészetével”. (A rágó; In.: A zsákos ember) Már-már groteszk hatású a következő: „Egyet mondhatok! És az olyan igaz, ahogyan Vaddisznó a nevem: én egyetlen tudományos könyvben sem olvastam még semmiféle Szúró! A többiek töprengve néztek rá. Azt persze nem tudták, hogy a vaddisznó azt sem tudja, mi fán teremnek a tudományos könyvek. Azonkívül olvasni sem tud.” (Mese a Szúró!; In.: Nyulacska) A humor néha szóvicc formában jelentkezik: a hajasbaba fején vaj van. (Rebi baba), a béka úton ülő, (nem akarja áteresztetni a Balaton felé haladó társaságot) a Tábornok szerint a talicska jármű (Andy és a világ), a Vakond nem tud füllenteni, mert nincs füle (A fele sem igaz) stb. Mező Ferenc szerint Bakó Ágnes nem is humoros, hanem szatirikus meséket ír, sőt a groteszk sem idegen tőle, amit nem mindig tart szerencsésnek.⁶

Erős oldala az ismeretterjesztő mese, például Gyere velem Mézeshegyre, amelyben Andi bemutatja Gabinak Mézeshegy flóráját és faunáját. De még jobb példa erre a Gyere velem kertészkedni. Kubacska bácsi, a parki kertész biztatja a lányokat, Ritát és Zsuzsit, hogy csinálhatnak kiskertet akár az erkélyen is, majd oktatja őket, hogyan kell a virágokat ültetni, gondozni. A parki kertész ismeretet egy sor virágot. Amilyen szakértelemmel és szemléletesen Bakó Ágnes leírja őket, az arról árulkodik, hogy akár ő is virágkertész lehetne, miközben a meseatmoszféra nem sérül. „Annak a felnőttnek, aki e kedves kis könyv segítségével kertészkedni tanítja a gyermeket, nincs szüksége semmi külön kertészeti tudásra, mert ami ehhez kell, az szervesen beépült Bakó Ágnes művébe. A felnőtt egyetlen dolga az, hogy kitartásból és felelősségtudatból kölcsönözzön egy porciót az ifjú kertésznek, hogy aztán hónapok múlva együtt örvendezhessenek a természet csodáján”.⁷ A gyermeki ösztönös kreativitás igényét fejezi ki lélektani hűséggel azáltal, hogy a lányok öröme a rajzolással teljesedik be.

⁶ Mező 1977. 10.

⁷ Gy. Nagy 1982. 565.

Ahogy másutt mesévé párolja a zivatar keletkezését, azt valószínűleg a meteorológusok is igazolnák. (Ne neved, felhő; In.: Nyulacska) Mindez az író ter-
mészetszeretetéből táplálkozik, amit legtöbb meséjében kamatoztat. Ide tartozik
annak tudatosítása is, hogy humanizál, nemcsak az állatokat, de megszemélyesít
természeti jelenségeket is, a hópelyhet, a szelet, a felhőt, a fákat, az erdőt. (Mit
álmodott a medve stb.) Különösen a fenyő rajongója, mert az a hóval együtt a
karácsony szimbóluma, amihez hozzátartozik a szeretet, az öröm, a béke. A ka-
rácsony ünnepének varázsos hangulatát, bensőséges tartalmát jeleníti meg több
meséjében is. A karácsonyt a természet is ünnepli, másként a fák, az erdő vadjai
és másként az emberek. A fenyő áldozatot hoz szeretetből. „Azt mondtad, a
szobában lehullnak a leveleid - mondja a madár. – Azt én nem érzem. Csak azt,
hogy örülnek nekem.” (Az üvegmadar; In.: Roskad a kásás hó; ill. Nyulacska) A
karácsonyi hóhoz kötődik talán legbájosabb írása, Tücsi és Évi aranyos története:
a nagypapa arról mesélt, hogy az eszkimóknál kutyák húzzák a szánt. A testvé-
rek megpróbálják Heki kutyát befogni, de kudarcot vallanak, végül Évi „bölc-
stanácsára” rájönnek: legjobb, ha egymást húzzák. (Kutyaszánon; In: Tücsi nem
hagyja magát)

„Víziója van és atmoszférája a kerek arányos, jól szerkesztett történeteknek,
nem hiányzik belőlük az irónia, s egy-egy jellem szervesen, mobilitásában alakul
ki” – hangzik Vidor Miklós találó jellemzése, amely Bakó Ágnes írásművészetére
is érvényes.⁸ Plasztikus, alakteremtő erővel rendelkezik, alakjai legyenek akár ro-
varok: (szúnyog, szöcske, méh, szú, muslica stb.) mind „karakterek.” Stílusa pergő,
nyelve szabatos, mindig a mesealanyhoz ízelődő, tele köznapi szólásokkal, képes
fordulatokkal. Nem próbálja gügyögve beszéltetni hőseit (kivételt alig találtunk!)
A „gyerekeknek ugyanúgy kell írni, mint a felnőtteknek, csak még jobban...”⁹ –
tartja Tóth Eszter, aki egy időben maga is a gyermekirodalomnak szentelte ener-
giáját, s Bakó Ágnes ugyanezt vallja. Nyelvi gazdagságára, szép magyarságára az
interjú készítő riporter is utalt: „– Arra nyelvészek is felfigyeltek. Debrecenben
nevelkedtem, a bihari tájnyelvet beszélem ma is. Ezt nem annyira tájszólás, mint

⁸ Vidor 1975. 22–23.

⁹ Tóth 2001. 57.

inkább egy sajátos szórend jellemzi ... – adja a választ.¹⁰ A mesében is tudatosítja a nyelvi kultúra fontosságát: „Boldoggá tett az úr, hogy felfigyelt a beszédmodorra. Mert ez manapság ritkán esik meg, kérem.” – mondja a Gázlámpa Munku Punkunak. (Egy régimódi Gázlámpa; In.: Nyulacska)

Fekete szivárvány

Móra Ferenc Könyvkiadó, 1972; 1978. Keserű Ilona rajzaival

Mottó: „A boldog családok mind hasonlóak egymáshoz, minden boldogtalan család a maga módján az.” (Tolsztoj: Anna Karenina)

A már idézett interjúban olvassuk: „Először meglepett, igen kellemesen, hogy meg lehet élni a mesterségből. De írónak csak Kormos István, Hegedűs Géza, Devecseri Gábor elismerő szavait hallva tartottam magam. Egyszer Lengyel Balázs azt mondta rólam, hogy a gyermekirodalomban az alvajárók biztonságával járok. Ebben lehet valami. Mindenesetre ekkor vettem a bátorságot a Fekete szivárványhoz hozzákezdeni. Ezt mindenütt jól fogadták. Tüskés Tibor a háború utáni irodalom talán legszebb gyerekregényének tartotta.”

Gyerekregény? Három lány áll a történet középpontjában, fő helyen a másodszülött Anna, tehát lányregény, de nem lehet kiszakítani őket a családból, ezért az írás szemléleti horizontja családrege nényé tágul. Ezt az álláspontot képviseli Keményffi Margit is: „Bakó Ágnes Fekete szivárvány című regénye – bár az elsősorban lányoknak szóló népszerű csíkos könyvek sorozatban jelent meg – inkább családrege nény, mint lányregény. A három lánytestvér sorsa csak alkalom arra, hogy feltáruljon egy vidéki, s az úri középosztályhoz tartozó család élete 1938 és 1945 között, ők maguk – a legkisebb kivételével – nem válhatnak önálló személyiségekké, még lázadásaikban is nehezen tudnak szabadulni abból a gondolatkörből, amelyben a család él.¹¹ A középosztálybeli család viszont a társadalom szerves része,

¹⁰ M-y 1985. 7.

¹¹ Keményffi 1973. 10.

életvitelére ráarakódik a kor, az úgynevezett neobarokk Magyarország minden szennyes üledéke: a rangkórság, az előítélet, a képmutatás, a néptől való távolságtartás. Ennek a társadalmi osztálynak az eszméletében semmi sem változott a feudalizmus óta. Persze a népi tudatban sem. A szép cselédlánynak, Piroskának meg kell halnia, mert teherbe esett, de a tímár nem hajlandó feleségül venni.

Nagyapa mondogatja, hogy az egész élet egy nagy hazugság. A nagycsaládot összetartó kötőanyag is az. Anna a leginkább hívő lélek, de otthon, majd a hipokrita zárdában kezd rájönni, - ahol folyton bűnöket gyónni, böjtölni kell - hogy nagyapának igaza van. Milyen álságos a zárdának a szegénytelepen tett adakozó látogatása is! A lányok egyetlen perspektívája a házasság, de férjet nem ők választanak, hanem az érdek. A legidősebb lány, amikor nagyanyja el akarja tiltani parasztfiú szerelmestől, először így védekezik: „Ne tessék félni. A Vitézi Casinóban a dékán lányával táncolt.”¹² Ezért kell minél hamarabb letörni nyiladozó akarataikat, alávetni őket az engedelmesség rabságának.

A becsületes hivatalnok apa és a veszekedős, többre vágyó anya boldogtalan házasságban élnek, noha öt gyereket nevelnek. Az író nő mikrorealista jelenetekben ábrázolja a család életét, a személyes kapcsolatok alakulását, és empátiás lélekábrázolással mélyíti el Anna és Mici fejlődését. Minden szereplő típus volta ellenére karakter. Az elbeszélésben több helyen izgalmas jelenetek csúcsosodnak ki (pl. Anna rajtakapja anyját a Kokas Bálinttal való enyelgésen, a nagymama mégis elosztja az ékszereit stb.) Bakó Ágnes ura a szövegnek, egy percre sem zökken ki a maga teremtette esztétikai külön valóságból és jellemrendszerből, regénye az egységes átformáltság mintapéldája.

Egyetértünk Komáromi Gabriellával, Bakó Ágnes művészete a háború és a menekülés ábrázolásában jut a csúcsra. Aki átélte Debrecen amerikai szőnyegbombázását, a nyikorgó lovas szekéren a kis batyukkal, fáradt lovakkal a fejvesztett menekülést, annak filmszerűen megelevenedik az infernalis élmény, valósággal újra hallja a háború lármáját, látja az elrettentő képeket, a halál tobzódását. S valóban nagy erénye az író nőnek, hogy takarékoskodik az érzelmi reflexiókkal,

¹² Uo.

Mici halálát és Julika vakságát sem terjeszti ki a tragikus döbbenetből érzélgős szöveguszállyá, vagy a megpróbáltatásokban megöregedett szülők egymáshoz való közeledését giccses részletezésben.¹³

Kérdés, hogy a három részből (Kislányok, 1938; Nagylányok, 1943-1944; Fel-nőnek ők is, 1945) szerveződő regény szemléleti vízvonalát-e a harmadik rész? Abban az időben e történelmi korról foglalkozó regények ugyanis vagy megállnak az ekkor felszabadulásnak látszó időpontnál, vagy valami manipulációval zárják le a történetet. Bakó Ágnes alakjai azonban élnek, ő együtt él velük, mert nem történelmet reprodukál, hanem fikciót alkot, amely saját belső logikájára épül, s van benne valami az evidencián túl, ami több mint a történelem. Nem juttatja tehát a családot harmonikus egzisztenciális helyzetbe, mert nem proletkultus „boldog vég”-ben gondolkodik, hanem megtartva alakjai hitelességét, újabb történelmi megpróbáltatások elé állítja őket, mindenkit a jelleméből következő módon.

A Nyugatról hazatért családokat vagy romok várták, vagy elfoglalt lakások. A megfáradt apa, Kende Géza nem hajlandó egyetlen pártba sem belépni, inkább nyugdíjaztatását kéri, Olga asszony viszont magára talál, a szomszéd Gyurkóné hatására „süti a málét és csencsel”, Zsóka mindig is merészen önálló, realista volt. „Anna, a középső lány a regény fő alakja. Az ő szemén keresztül látjuk mindazt, ami a családban és körülötte történik. Érzékeny, kontemplatív, vívódó karakter. Őt őrli fel leginkább osztálya átlagához képest tisztességes, gyenge akaratú, paszszív apjának és önző, de erős anyjának konfliktusa.”¹⁴

Anna a sok szenvedés ellenére megőrzi morális tartását, de úgy érzi, támaszra lenne szüksége, hogy a zűrzavaros belső érzéseit legyőzze. Ezt szerelmétől, Pankotai Lacitól várja. Mikor megtudja, hogy nem tér vissza Nyugatról, már-már összeomlik. Apja együttérzőn vigasztalja: felejtse. „Nem akarom elfelejteni. Szép volt. És semmit sem szabad elfelejteni. Az az életünkhöz tartozik. Nem felejtani és előre nézni, ebben van az erő. (...) Abba, hogy az életünk egyszer

¹³ Komáromi 1981. 53–54.

¹⁴ Keményffy 1973. 10.

másképpen kezdődött, nem pusztulhatunk most bele! Az, hogy amihez hozzászoktunk, egyszerre most nincs, nem nyomhat bennünket a föld alá.” - mondja Anna. Lelkierejét, optimizmusát tehát nem a társadalmi-politikai viszonyok változásából, a szocialista perspektívából meríti, hanem az élni vágyás ethoszából, a szónak abban az értelmében, hogy az ember nembeli küldetése, erkölcsi kötelessége az élet értékének tisztelete és megbecsülése, a küzdés vállalása, mert a sorsszerűséget az emberi létezmód felülírhatja.

A kiadó joggal írta a fülszövegben: „Lírai azonosulás, élményszerű elevenség és mégis konok őszinteség jellemzi nagyszabású analízisét, mely lenyűgözőt, és újat tud mondani egy korszak lányainak életéről.”

Arcok belga tükörben

Móra Ferenc Könyvkiadó, Bp., 1986. Würtz Ádám rajzaival

Idézek Bakó Ágnesnek a pécsi konferencián elmondott hozzászólásából: „A felnőttábrázolás hitelessége – a fiatal olvasó szempontjából – az írás őszinteségének egyik leglényegesebb próbája. A túlidealizált felnőttek, szülők, pedagógusok hitelrontóan hatnak. Kivételt képeznek ebből a szempontból az ifjúsági olvasmányá nemesedett klasszikus regények, amelyeknek hőseiről - a múlt idők emberéről - a gyerek inkább hajlandó fekete-fehér érzelmeket és jellemeket feltételezni és elfogadni. A ma felnőttjeit viszont emberi hibáikkal, botlásaikkal együtt ismerik a fiatalok, ezért – tekintélyrombolás nélkül – ilyeneknek is kell őket ábrázolni. A felnőttek élete olyan közvetlenül játszódik le ez előtt a nyitott szemű generáció előtt, hogy idealizálásával nem érhetünk célt. Ha pl. az apa a vacsoraasztalnál szidja feletteseit, hivatali problémáit tárgyalja, sérelmeit, vagy eredményeit emlegeti, a ma gyermeke elfogultság nélkül szól bele a témába, vitatkozik is, véleményét nyíltan megmondja abban az esetben is, ha szülőjének nincsen igaza. Ha tanárát, tanárnőjét pl. a Duna-parton szerelmespárként látja viszont, természetesnek veszi, ösztönös együttérzés, mondhatni cinkosság érzése ébred benne. Meglepően korán tisztában van azzal is, hogy szülei nemi kapcsolatban vannak egymással. Erről szemérmesen hallgat, de a kérdés foglalkoztatja. Hárs

László felszólalásában szó esett elvált szülők gyermekeivel kapcsolatban a válások okáról. Szerinte ilyen esetekben a szerelmi kapocs meglazulásának valóságos okát nem lehet feltárni. Ha drasztikus módon nem is – emberi érzelmeként szólhatunk róla, és akkor a szülők egymás közötti konfliktusa is érthetőbbé válik.”

E gondolatok szellemében írta az Arcok belga tükörben c. regényét, amely ifjúsági családrege, mert a történet nincs mélyen bele ágyazva a társadalmi háttérbe. Igaz ugyan, hogy Szentpétervárt Leningrádnak hívják, hogy Csete nagyapa középparaszt lenne, ha el nem esik a háborúban, de ezeknek nincs lényeges köztük a történet alakulásához és atmoszférájához. Az pedig, hogy protekció van, hogy nagymamának kicsi a nyugdíja és a legtöbb állami alkalmazásban lévő orvos elvárja az ajándékot, nem kormeghatározó szociális jelenség, ma is kicsi a nagymamák nyugdíja, virul a protekció.

Csete Jutka serdülő leány, egy orvosházaspár gyermeke, és nagyon magányos. Apja, a főorvos úr rideg, tartózkodó és merev. Ráadásul anyagi, zsugori, még a család kényelmének rovására is takarékoskodik, takarítási napon elzárja az éléskamarát, nehogy „a személyzet beleszimoljon.” Az anya mosolygós ugyan, de kapkodó és férje ellenére nem mer meghittebb kapcsolatba kerülni lányával. Jutka egyedül az anyai nagymamára számíthat. A cseléd Zsókától tudja meg, hogy apja eleve nem akart gyereket. A szülők közötti öröklődés a kislányt lelkileg nagyon megviseli, lassan örülni sem tud semminek, magának való lesz, amiért osztálytársai – kivéve Gerendás Janit – undoknak tartják és irigylik. Ezt viszont fölényességgel, némelykor durvasággal kompenzálja.

Kissé váratlan, merész elhatározása, hogy osztálytársát hajlandó apjához beajánlani. Ekkor csattan el az a bizonyos atyai pofon, ami fordulatot involvál: mert apja megbánta, és először szólította „kislányom”-nak. Jutka ebből bátorságot merít, bemerészkedik az apa szobájába, ahol beletekint a kézirat jelzetű dossziéba, egy Poe-vers titkot sejtet az apa ridegsége mögött. A szülőknek egy éjszakai beszélgetése növeli a titok körül a ködöt. Egyes motívumoknak kitüntetett jelentősége van, főképp a kis piros szandálnak, amit az apa nem volt hajlandó megvenni, de Jutka és unokatestvérei most rátalálnak az ágyának fiókjában őrzött kis piros szandálra. Jutka előtt ezzel világossá válik, hogy apja mégis szereti, de

valami gátolja. Majd kiderül a titok: lánya születése napján keze alatt meghalt egy másik csecsemő. Bár nem ő volt a hibás, az önvád beteggé tette, lányát nem akarta látni. A nagymama halála oldja a konfliktust békévé. Bakó Ágnes ezt érzélgősségtől mentesen, finom gesztusokkal jeleníti meg.

A regény nézőpontja a lehetséges variációk közül a narrativizált beszéd, vagyis az író nincsen jelen a történetben, bár sokszor beolvastja szereplői párbeszédét a szerzői elbeszélésébe. A történetmondásnak ezt a módját mégsem érezzük távolságtartónak: Bakó Ágnes lélektani analízisét egyértelműen a rokonszenven színezi. Szerkesztésmódja mozaikos, gyakran megszakítja a történet kronologikus fonalát emlékezésekkel, ami azonban mindig lényegi aspektus a cselekmény szempontjából.

Jól egyénítettek a regény érdemi szereplői, különösen az anya ellentmondásos alakja emlékezetes, az apáé egy kissé el van túlozva. Szinte hihetetlen, hogy egy kórházigazgató főorvos elzárja az éléskamarát a személyzet elől, lánya nem ehet meg egy almát az ajándécsomagból, ha nem kap rá engedélyt. Jutka nem hős, mint Nemeček Ernő, de cselekvésre, fejlődésre képes ifjúsági alak, kora ellenére etikai jellem, aki boldogsága érdekében vállalja a titok leleplezésének nehézségeit. A nagymama az „okos szeretet” letéteményese, vele szinte egyorma fontosságú epizódfigura a takarítónő, Güse Zsóka, ő is Jutka támasza. Bakó Ágnes ezúttal őt és az ajándékozó Dudás nénit beszélgeti bihari tájszólásban, amire mindig büszke volt.

Vadóc gazdát keres

Csokonai Kiadó, Debrecen, 1989. Szilágyi Imre fedéltervével és rajzaival

„Öröm és bánat, sírás és nevetés között halad a vidám történet. Szereplői – emberek és állatok – jók is, rosszak is, mint a valóságban. Mégis, ha olvassuk, közöttük szeretnénk élni, mert érezzük, felnőtt- és gyerekolvasók egyformán, hogy boldogok” – írja könyvéről Bakó Ágnes a fülszövegben.

Lélektani állatregény, mondhatnánk, amin azt értjük, hogy a macskáktól eredetileg irtózó stilizált író hogyan fogadja humanitárius erkölcsi indíttatásból

valóságos szülői felelősséggel lelkébe és gondozásába Mézeshegyen a gazdátlan kismacskákat, különösen a nehezen barátkozó Vadócot, és kerít nekik gazdát. Vadóc esetében ez egy kicsit nehezebben megy, de végül jó helyre jut ő is Debrecenben. A természettel panteista kapcsolatban álló narrátor-írónőt a Nap is erősíti elhatározásában: „Az emberek egyre kegyetlenebbek. (...) A mai embereknek az a legfőbb bajuk, hogy sejtelmük sincs arról, mi a szeretet, mi a ragaszkodás, a kötődés egy kis élőlényhez. – Szerencsére a gyerekek még tudják – Ó, igen, az ő szívükben még sok melegség van. (...) Aki szeretni tud, boldog ember...”

A történet valóságalapja közismert helyzet: a hétfélig kerttulajdonosok gyakran tapasztalják, hogy nyáron gazdátlan kutyák, macskák születnek, egyesek elzavarják, mások etetik ugyan őket, de amikor a kerti idény véget ér, sorsukra hagyják a kis állatokat, amelyek a tél során többnyire elpusztulnak. „Az emberekben sok gonoszság lakik - gondoltam. - Némelyik csak azért ragaszkodik egy kis állathoz, hogy legyen kinek parancsolnia. (...) Ők azok, akik minden sérelmükért szegény, kiszolgáltatott kis állatokon töltik ki a mérgüket meg a ronda parancsolgatási halamukat.” – olvassuk a belső monológot egyetértően. Ilyen embertípus sajnós a költő-ismerős is: ő csak verseiben humanista.

Hat kiscica megmentésének történetét kapjuk egyes szám első személyű narrációban, derűsen, izgalmasan, humorosan elbeszélve, miközben szinte mellékesen remek portré-vázlatok születnek gyerekekről, felnőttekről, a gyerekek társas viszonyáról, a gyerek-felnőtt relációról. Például a nagymama-unoka kapcsolatról: „És hogy a mai unokáknak, bármilyen jól neveltek is, lila gőzük sincs arról, mi az hogy tekintély. Mert az én nagymamám nagyon szigorú volt és nagyon tekintélyes. A családban mindig az történt, amit ő jónak látott. Nagyon szerettem a nagymamámat, és én is olyan szigorú és tekintélyt parancsoló szerettem volna lenni, mint ő, de nem sikerül. Engem az unokáim afféle szövetségesnek és idősebb pajtásnak könyveltek el...” Vagy a nagypapákról: „Mert Papó többnyire azt zárja be, amit nem kellene, és azt felejtí nyitva, amit be kellene zárni. Sajnos, a nagypapák már ilyenek.”

A tíz fejezetből álló egymást váltó, egymásba tűnő történet mesei és reális síkon tárul elénk. A távozó kertvendégek például „kigyalognak a meséből.”

A cselekmény a valós dimenzióban voltaképpen szegényes, a fordulatokat a macskák generálják: feltűnnek, eltűnnek. De az állatok is jellemek, egyéniségek, akiknek egymás közötti kommunikációját az író érteni véli, és maga is tud kommunikálni velük. Ez a mesei dimenzió.

Bakó Ágnes, mint megszoktuk más meséiből, bensőséges viszonyt ápol a természettel, érti titkait. Figyelmeztet, hogy hajlamosak vagyunk a természetet, mint tőlünk független, sőt velünk szembenálló tárgyakkal benépesített teret szemlélni, holott a természetnek mi is részei vagyunk, létfeltételünk alapja, benne élünk és nem mellette. A Vadóc gazdát keres írója a természet örök élnivágását szinte vallásos áhítattal tiszteli.

A kitűnő állatregény egy cseppet sem veszített aktualitásából, méltán lehetne új kiadása, egy szót sem kell benne megváltoztatni. Ami Bakó Ágnes invenciózus fantáziáját, szemléletének emelkedettségét és stíláriis készségét is bizonyítja.

Bakó Ágnes idézett irodalmi alkotásai

Rebi baba. Meseregény. Ill. Tedesco Anna. Bp., 1961.
(Kispajtások mesekönyve. 131.)

Kati és a meselámpa. Gyermekregény. Ill. F. Gyórfy Anna. Bp., 1965.
Misóka. Meseregény. Ill. Reich Károly. Bp., 1968.¹⁵

Csak a fele igaz. Meseregény. Ill. Zsoldos Vera. Bp., 1969.

Fekete szivárvány. Ifjúsági regény. Ill. Keserű Ilona. Bp., 1972. 2. kiad. 1978.
(Csíkos könyvek)

Mesélj rólam! Képes gyermekkönyv. Ill. Zsoldos Vera. Bp., 1974.

Tücsi nem hagyja magát. Gyermektörténetek. Ill. Zsoldos Vera. Bp., 1974.
(Már tudok olvasni!)

Andi és a világ. Gyermekregény. Ill. Zsoldos Vera. Bp., 1976.

¹⁵ 1968-ban Pozsonyban tévéfilmet készítettek, 1985-ben hanglemezzre vették.

- Nyulacska. Mesék. Ill. Zsoldos Vera. Bp., 1977.
- Széllelbélélt karácsony. Mesék. Ill. Reich Károly. Bp., 1977.
- Gyere velem Mézeshegyre! Mese és ismeretterjesztő könyv.
Ill. Zsoldos Vera. Bp., 1979. (Gyere velem...)
- Gyere velem kertészkedni! Mese és ismeretterjesztő könyv.
Ill. Zsoldos Vera. Bp., 1980. (Gyere velem...)
- Egy testvérrel annyi baj van. Gyermektörténetek. Bp., 1981.
(Már tudok olvasni!)
- Féltékenység. – A rágó. In: A zsákos ember. Ifjúsági elbeszélések.
Vál., szerk. Vidor Miklós. Bp., 1981.
- Mit álmodott a medve...? In: Tarka mese, kis mese. Csoda az óvodában.
24 magyar író 31 új meséje. Bp., 1982.
- A levelibéka. In: Aki nem hiszi, járjon utána. 26 magyar író 30 új meséje.
Bp., 1983.
- Az üvegmadár. In: Add a kezed! Roskad a kormos hó. Mesék.
Vál., szerk. Ágai Ágnes és Tarbay Ede. Bp., 1983.
- Valaki mindig eltűnik. Gyermekregény. Ill. Reich Károly. Bp., 1985.
- Arcok a belga tükörben. Ifjúsági regény. Ill. Würtz Ádám. Bp., 1986.
- Meglepetés a kertben. Elbeszélés. Alföld, 39. (1988) 12. 77–82.
- Vadóc gazdát keres. Gyermekregény. Ill. Szilágyi Imre. Csokonai Kiadó.
Debrecen, 1989.

Források és irodalom

Szakirodalom

Gy. Nagy 1982.

Gy. Nagy Zsuzsa: A gyermekirodalom és a modern kommunikációs eszközök. *Pedagógia Szemle*, 32. (1982) 6. 564–568. (Könyvismertetés)

Keményffi 1973.

Keményffi Margit: Leányregények. *Élet és Irodalom*, 17. (1973) 1. 1973. január 6. 10.

Komáromi 1981.

Fioláné Komáromi Gabriella: A hetvenes évek ifjúsági regényei. Bp., 1981.

Tóth 2001.

Tóth Eszter: Hol töltjük az örökkévalóságot? Bp., 2001. (Liget könyvek)

Vidor 1975.

Vidor Miklós: Janikovszky Éva, Bakó Ágnes, (Andi és a világ), Tatay Sándor, Márton Klára regényeiről. *Kritika*, 6. (1977) 5. 22–23.

Sajtótermékek

Gyász hír 1990.

Meghalt Bakó Ágnes. *Népszabadság - Magyar Nemzet*, 53. (1990) 263. 1990. november 9. 6.

M-y 1985.

M-y: Az író leltára - Interjú Bakó Ágnessel. *Magyar Nemzet*, 48. (1985) 236. 1985. október 8. 7.

Mező 1977.

Mező Ferenc: Macskák, lovak, nyulacskák. *Élet és Irodalom*, 21. (1977) 41. 1977. október 8. 10.

Néplap 1948.

Kitűnően sikerült a magyar-országi irodalmi est. Néplap, 5. (1948) 26.
1948. január 31. 2.

Vidor 1986.

Vidor Miklós: Bakó Ágnes köszöntése. Élet és Irodalom, 38. (1986) 9.
1986. február 28. 10.

Internetes hivatkozások

Kozák 2020.

Kozák Péter: Bakó Ágnes, író, műfordító.

<https://www.nevpont.hu/palyakep/bako-agnes-b4288>

(Utolsó letöltés: 2022. február 12.)

Imagination, closeness to nature and humour.

Notes to the portrait of Ágnes Bakó, a fairy tale and youth writer of Bihar.

Ágnes Bakó (1926-1990) was a fairy tale and youth literature writer and literary translator born in Derecske, Bihar. When the war came she left her studies at the College of Applied Arts, and worked as a civil servant for a short period. In 1959 she became a freelance writer; radio and television plays were also among her works. Her fairy tales were published in more than twenty single author books, anthologies and picture books of poetry. She was one of the most popular fairy tale writers of the 1970s. Her famous characters were “Baby Rebi”, “Misóka”, “Tücsi”, etc. Her art as a storyteller were characterized by dynamic presentation, closeness to nature and humour. Critics have always emphasized the richness of her linguistic tools. Her novel “Black rainbow” (1972) was considered by the critics one of the best youth novels of the year and a work of lasting value. “Faces in a Belgian mirror” (1986) is also a family novel. Its protagonist is Jutka Csete, the adolescent daughter of a physician couple, who was able to break out from her own loneliness. “Rogue is looking for a new home” (1989) is a “psychological animal fiction” about the lesson that love of animals is an indispensable part of humanism.